

Оксана Мигович

студентка гр. ПОФГзм-21,

Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль

Науковий керівник: д.е.н., професор Андрій Крисоватий

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Продовження повномасштабної війни в Україні супроводжується не лише економічними втратами, але й зменшенням демографічного потенціалу країни через масову еміграцію працездатного населення. Наслідком таких процесів є погіршення фінансових можливостей солідарної складової пенсійної системи, яка базується на засадах солідарності поколінь й перерозподілу коштів. Через зменшення кількості працюючого населення, збільшення частки пенсіонерів та значні економічні втрати, спричинені воєнними діями солідарна система зазнає посиленого фіскального навантаження, стає все менш ефективною у питанні забезпечення гідного рівня життя громадян після настання пенсійного віку. Більш того, постійне поглиблення дисбалансу між пенсійними виплатами та надходженнями до солідарної системи ставить питання про її банкрутство, що загрожує зниженням добробуту значної частини населення України.

За цих обставин все більшої важливості набуває розвиток альтернативних програм забезпечення матеріального добробуту людей похилого віку, в першу чергу недержавних схем пенсійних виплат. Недержавне пенсійне забезпечення може нівелювати вплив демографічного чинника на розміри пенсійних виплат, стати ефективним механізмом зниження ризиків бідності для непрацездатних громадян, забезпечуючи їм додаткове джерело доходу. Економічні ризики, які супроводжують військові реалії України, актуалізують питання пошуку каналів диверсифікації джерел матеріального забезпечення населення. Накопичувальна добровільна пенсійна складова пенсійної системи дає можливість кожній особі самостійно формувати заощадження на майбутнє, зменшуючи невизначеність щодо рівня життя у майбутньому.

Поряд з індивідуальними перевагами, недержавне пенсійне забезпечення має вагомий потенціал як механізм акумулювання фінансових ресурсів для потреб розвитку країни. Пенсійні накопичення можуть інвестуватися у проекти довгострокового характеру, що сприяють зростанню національної економіки, створенню нових робочих місць та розвитку фінансового ринку. Розширення участі населення у недержавних схемах пенсійного забезпечення має також позитивний вплив на фінансову безпеку домогосподарств, адже дає можливість знизити рівень залежності особистого добробуту пенсіонерів від пенсійних виплат з солідарної пенсійної системи [7].

Серед проблемних моментів діяльності системи недержавного пенсійного забезпечення в Україні в економічній літературі визначають недостатню увагу до диверсифікації інвестиційного портфеля пенсійних активів, що підвищує ризики управління пенсійними накопиченнями. За словами Н. Скоробогатової,

економічною наукою напрацьовано широкий спектр прийомів та методичних підходів, застосування яких дає можливість зменшити ризики і нейтралізувати їхній негативний вплив на дохідність інвестиційного портфелю. Серед них найбільшу увагу вчена пропонує приділяти диверсифікації ризиків, що дає можливість зменшити негативні наслідки дії внутрішніх економічних чинників [6, с. 195]. Цю позицію поділяє П. Пузирьова, яка рекомендує для зниження ризику втрати коштів через невдалі інвестиції впроваджувати більш гнучкі стратегії інвестування пенсійних накопичень [5]. Актуальність проблеми підтверджується нераціональністю структури інвестиційного портфелю фондів недержавного пенсійного забезпечення, у складі якого державні боргові цінні папери складають близько половини сукупного обсягу.

Вагому увагу проблемі диверсифікації пенсійних активів недержавних пенсійних фондів приділяють в зарубіжній науці. Л. Дефо та Л. Де Мур для цієї мети пропонують використовувати прийом вкладання коштів в альтернативні активи, до яких належать твори мистецтва, коштовності, дорогоцінне каміння, антикваріат тощо. Увага до цього напрямку інвестування пенсійних накопичень зростає із зниженням процентних ставок за фінансовими інструментами [1, с. 1426]. Незважаючи на оригінальність цієї пропозиції, вважаємо її для нашої країни малоприйнятною. Розвиток ринку альтернативних інвестицій можливий у країнах із високими стандартами життя, де вагома частина населення володіє значними фінансовими можливостями, шукаючи способів їхнього вкладення. За цих обставин підвищується інтерес заможної частини суспільства до творів мистецтва та інших культурних цінностей як об'єктів інвестування. В Україні цей ринок нерозвинений з об'єктивних причин, тому вкладання пенсійних накопичень у ці об'єкти означає вивезення фінансових ресурсів за межі країни з відповідними негативними наслідками для вітчизняної економіки.

Окремою проблемою розвитку недержавного пенсійного забезпечення є визначені законодавством обмеження щодо напрямів інвестування пенсійних активів. Вони передбачають, що пріоритет при вкладанні пенсійних накопичень необхідно віддавати придбанню боргових цінних паперів уряду та міжнародних фінансових організацій, банківським депозитам чи грошовим документам, а саме депозитним чи ощадним сертифікатам. Натомість, питома вага інвестицій у ризикові фінансові активи, такі як корпоративні цінні папери компаній, які не пройшли процедуру лістингу, нерухоме майно чи банківські метали у структурі активів недержавних пенсійних фондів має бути відносно низькою. Також варто звернути увагу на обмеження рівня концентрації активів у фінансових інструментах одного емітента на рівні не більше 5% від підсумку, що додатково знижує ризик портфелю [4].

Оцінюючи визначені законодавством обмеження щодо структури активів недержавних пенсійних фондів, можемо їх визначити як причину та наслідок недостатнього рівня розвитку фондового ринку в Україні. У зарубіжних країнах недержавні пенсійні фонди є одними із найбільших учасників фондового ринку [8]. Натомість, в Україні через незначний фінансових потенціал цих фондів сегмент корпоративних цінних паперів на фондовому ринку розвивається слабо.

Через відсутність альтернативи та встановлені обмеження, недержавні пенсійні фонди концентрують пенсійні накопичення у боргових цінних паперах уряду, а також банківських депозитах. Це відповідає консервативній інвестиційній стратегії, яка забезпечує низький рівень ризику втрат, але водночас не забезпечує високої доходності інвестицій. Хоча слід визнати, що в роки війни військові облігації уряду України є одними із найбільш привабливих фінансових інструментів за критерієм співвідношення ризик – доход. Прибутковість цих цінних паперів у 2024 році перевищила індекс споживчих цін, що свідчить про реальний приріст вартості пенсійних накопичень. Проте цей рівень прибутковості ОВДП є радше винятком із правила, тому у післявоєнний період можна очікувати його різкого зниження. Відповідно, недержавні пенсійні фонди будуть змушені шукати нові об'єкти інвестування пенсійних накопичень, щоб забезпечити їхню доходність на рівні, вищому за темпи інфляції.

Комплексною проблемою, яка стримує розвиток недержавних пенсійних програм є недосконале інституційне забезпечення діяльності відповідних фондів. На думку С. Зубика, «недоліками вітчизняної моделі діяльності недержавних пенсійних фондів є: відсутність фінансової та інших видів відповідальності засновників цих фондів перед учасниками; невизначеність концепції фідучіарних обов'язків керівних органів фондів; невідповідність системи управління фондами сучасним вимогам корпоративного управління в частині внутрішнього нагляду, прозорості організаційної структури та системи внутрішнього контролю» [2]. Ці інституційні вади формують передумови для ігнорування інтересів учасників при управлінні фінансовими ресурсами недержавних пенсійних фондів та їхній діяльності виключно в інтересах засновників цих структур. У випадку конфлікту інтересів засновників і учасників недержавного пенсійного фонду це може стати причиною зловживань й навіть втрати пенсійних накопичень. Такі інституційні прогалини знижують інтерес до недержавних пенсійних фондів з боку суб'єктів господарювання, які розуміють ризик втрати пенсійних внесків свої працівників, а в їхньому вирішенні закладені перспективи активізації участі бізнес-структур та населення у схемах недержавного пенсійного забезпечення.

Крім недержавних пенсійних фондів, перспективи у зміцненні позицій недержавного пенсійного забезпечення в Україні має також розвиток сегменту послуг пенсійного страхування на страховому ринку. На думку А. Крушинської та І. Кравець, страхові компанії володіють безумовними перевагами порівняно з іншими суб'єктами недержавного пенсійного забезпечення. Особливий інтерес пенсійні плани страхових компаній становлять для корпоративного сектору, адже завдяки своїй гнучкості дають можливість врахувати їхні побажання при розробці страхових продуктів пенсійного забезпечення. Якщо у недержавних пенсійних фондах пенсійні накопичення є власністю працівників, то у випадку з угодами пенсійного страхування у страхових компаніях можна передбачити перехід цих накопичень у власність застрахованої особи після відпрацювання в компанії певного терміну чи досягнення показників ефективності [3].

Спірним моментом цієї пропозиції є можливість умисного маніпулювання показниками для зменшення зобов'язань перед працівником з його пенсійного

забезпечення, що потребує розроблення запобіжників. Інша перевага страхових організацій у недержавному пенсійному забезпеченні полягає у високому рівні відкритості роботи, вищих показниках їхньої прибутковості через відсутність правових обмежень щодо інвестування пенсійних коштів, наявності механізму гарантування пенсійних заощаджень завдяки постійному моніторингу з боку НБУ та операціям перестрахування. Реалізація цих переваг потребує активних маркетингових дій, підвищення обізнаності населення з пенсійними планами страхових компаній та їхніми перевагами. Збільшення уваги до страхових компаній у сфері недержавного пенсійного забезпечення вимагає розширення асортименту пенсійних страхових програм для повнішого врахування інтересів учасників, запровадження більш прозорих умов надання ануїтетів та пенсійних виплат, поліпшення комунікації з потенційними клієнтами, а також постійної уваги до фінансової стабільності самих страхових компаній [5].

Значущим питанням розвитку недержавного пенсійного забезпечення є підвищення фінансової обізнаності суспільства про переваги пенсійних схем, а також низький рівень фінансової грамотності про особливості оцінювання показників діяльності недержавних пенсійних фондів для вибору тих чи інших фінансових продуктів (пенсійних планів). Незнання таких моментів породжує недовіру населення до недержавного сегменту пенсійного забезпечення, адже у вітчизняному суспільстві міцно вкорінене переконання про те, що найбільш надійними є пенсійні програми держави. Поширений принцип інертності при вирішенні життєвих проблем, слабка індивідуальна відповідальність, а також сподівання на державу у питанні пенсійного забезпечення стають додатковими бар'єрами, які стримують участь населення у недержавних пенсійних програмах.

Протидіяти такій ситуації можливо через активну просвітницьку роботу щодо донесення до суспільства переваг участі у недержавних пенсійних схемах, поширення знань про принципи вибору пенсійного фонду, оцінювання ризиків і доходності укладання різних фінансових планів. Розуміння цих моментів дає змогу оцінити переваги й недоліки різних пенсійних програм, а також вибрати фонд, який відповідає особистим фінансовим цілям та рівню ризикованості. Рациональний підхід до аналізу таких даних, як історія діяльності фонду, рівень його доходності, витрати на адміністрування та механізми гарантій сприяє ухваленню зважених рішень щодо розміщення пенсійних накопичень. Отож, фінансова грамотність є важливим інструментом підвищення ефективності та надійності системи недержавного пенсійного забезпечення через усвідомлені та раціональні рішення громадян.

Список використаних джерел:

1. Defau L., De Moor L. The investment behaviour of pension funds in alternative assets: Interest rates and portfolio diversification. *International Journal of Finance & Economics*, John Wiley & Sons, Ltd. 2021. Vol. 26(1). P. 1424–1434.
2. Зубик С. Пенсійна реформа: чи «потягнуть» її недержавні фонди. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2025/02/17/145533637/>

3. Крушинська А., Кравець І. Недержавне пенсійне страхування як перспективний напрям соціальної політики України. *Університетські наукові записки*. 2022. № 1-2 (85-86). С. 160-176.
4. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>
5. Пузирьова П. В. Сутність та значення діяльності основних учасників недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 2 (284). С. 83-98. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/28751>
6. Скоробогатова Н. Є. Методи управління економічними ризиками в умовах військового стану. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи*: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 8 груд. 2022 р. Київ, 2022. С. 195–196.
7. Соціальне страхування: підруч. / за ред. О. П. Кириленко та В. С. Толуб'яка. Тернопіль: Екон. думка ТНЕУ, 2016. 516 с.
8. Толуб'як В. С., Горин В. П. Зарубіжний досвід пенсійних реформ: уроки та висновки для України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 765-771.